

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INFORMATION INFLUENCE DURING MILITARY OPERATIONS IN UKRAINE

У статті наведено огляд сучасних публікацій щодо інформаційно-психологічного впливу на особистість людини, її механізмів, стратегій, закономірностей, засобів, в тому числі – в інформаційній війні. Визначено поняття інформаційного впливу, його різновиди, відзначено маніпулятивний та сугестивний характер інформаційного впливу з боку ЗМІ, суб'єктів медіаресурсів. Показано, що проблема впливу на особистість під час реальних воєнних дій в Україні на сьогодні є практично не розробленою.

У статті представлено результати власного дослідження, проведеного за допомогою онлайн опитування, особливостей психологічного впливу воєнних новин на особистість та психічні стани мирних громадян у період воєнних дій в Україні. Показана наявність суттєвого психологічного впливу інформації щодо воєнних дій на психіку більшості мирних громадян. Воєнні новина чинять вплив на психічні стани людей, їх самопочуття, когнітивні процеси, перспективу на майбутнє. Домінуючими психічними станами мирних громадян на початку війни були розгубленість, тривога, невизначеність. Реєструється значне занурення людей у інформацію щодо воєнних новин на початку війни, яке поступово з часом знижується до більш оптимального рівня. Вибір телеграм-каналів як провідного інформаційного ресурсу, з одного боку, дає певну свободу у виборі тематики та джерела інформації, з іншого боку, підвищує рівень сугестивного впливу у найбільш навіюваних осіб при некритичності до цієї інформації. Соціально-психологічна адаптація до життя в умовах воєнних дій відбувається за рахунок зменшення часу перегляду воєнних новин, розвитку вміння визначати фейкову інформацію, розвитку толерантності до невизначеності, відновлення безперервності життя.

Ключові слова: інформаційний вплив, психологічний вплив, психічні стани, воєнні дії.

The article provides an overview of modern publications on the informational and psychological impact on a person's personality, its mechanisms, strategies, laws, and means, including information warfare. The concept of informational influence, its varieties, defined, the manipulative and suggestive nature of informational influence in mass media noted. It shown that the problem of the influence of the mass media on the personality during actual military operations in Ukraine is practically undeveloped today.

The article presents the results of its own research, conducted with the help of an online survey, on the peculiarities of the psychological impact of war news on the personality and mental states of civilians during the war in Ukraine. It is shown that there is a significant psychological impact of information about military actions on the psyche of the majority of peaceful citizens. War news has an impact on people's mental states, their well-being, cognitive processes, and future prospects. The dominant mental states of civilians at the beginning of the war were confusion, anxiety, and uncertainty. There is a significant immersion of people in information about war news at the beginning of the war, which gradually decreases over time to a more optimal level. The choice of telegram channels as a leading information resource, on the one hand, gives a certain freedom in the choice of topics and sources of information, on the other hand, it increases the level of suggestive influence in the most suggestible persons without being critical of this information. Socio-psychological adaptation to the life in the conditions of military operations takes place at the expense of reducing the time spent watching war news, developing the ability to identify fake information, developing tolerance for uncertainty, and restoring the continuity of life.

Key words: information influence, psychological influence, mental states, military actions.

УДК 159.9:355.01
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.39>

Жданова І.В.

к. психол. н., доцент,
доцент кафедри соціології та психології
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Бондаренко Л.О.

к. психол. н.,
доцент кафедри соціології та психології
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Велічко А.В.

студентка 4 курсу
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується бурним розвитком інформаційно-цифрових технологій, які суттєво впливають як на життя кожної конкретної людини, так і на життєдіяльність людства в цілому. Особливо актуальним і важливим такий вплив стає у кризових умовах життя, насамперед, під час пролонгованих травматичних ситуацій, до яких відносяться воєнні дії.

Сучасна війна має не тільки бойову складову, а й інформаційну, яка займає важливе місце у підтримці бойового духу військових, забезпеченні нормального психічного стану та психічного здоров'я мирних громадян, й яка суттєво впливає на ефективність воєнних дій та результат війни в цілому.

Кожен українець наразі занурений у великий інформаційний потік, масштаби якого він не завжди в змозі контролювати, диференціювати та свідомо обробляти. Наявність великої кількості стресорів, розмах інформаційних технологій у сфері комунікацій, який дозволяє поширювати інформацію миттєво на численну аудиторію, чи навпаки, ізольованість від незалежних ЗМІ людей, які знаходяться на окупованих територіях, знижують стійкість особистості перед інформаційно-психологічними впливами. Саме тому дослідження психологічних аспектів інформаційного впливу на особистість пересічного громадянина під час воєнних дій стає актуальним завданням.

Аналіз останніх публікацій. Проблема інформаційного впливу на свідомість людини

вивчалася багатьма вченими. Сучасні дослідження із зазначеної проблеми досить різноманітні і присвячені різним аспектам інформаційного впливу на людину та суспільство. Зокрема, ролі ЗМІ як інструменту інформаційного впливу на суспільство присвячені праці В. Хорошко, Ю. Хохлачової. Аналіз ролі інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні проведено Б. Кобільник, А. Гізун. Сутність та особливості прояву інформаційної війни розкрито у працях І. ронози. Аналіз технологій та закономірностей інформаційних війн проведено у працях П. Шпига, Р. Рудник. На інформаційно-психологічну війну як засіб маніпулювання людською свідомістю вказують О. Копан, В. Мельник. У працях О. Саєнко розкрито механізм інформаційно-психологічного впливу і умовх гібридної війни. Як невід'ємну складову інформаційної безпеки розглядають інформаційно-психологічний вплив Л. Чистоклетов та В. Шишко. Стратегії і тактики сугестії у сучасному українському медійному дискурсі висвітлено І. Сахарук. У працях О. Росінської, досліджується маніпулятивний вплив ЗМІ на свідомість в умовах інформаційної війни. Перелік досліджень з зазначеної тематики можна продовжувати, бо їх досить багато.

Інформаційний вплив традиційно розглядається як соціально-психологічний вплив, бо здійснюється за допомогою саме психологічних засобів: слів, наголосів, пауз, образів, невербальних засобів тощо. Він може бути конструктивним і неконструктивним, ефективним і неефективним, правдивим і хибним і т. ін. [10]. На державному рівні, навіть, створюються певні організації, центри, установи, які займаються інформаційно-психологічними технологіями, в тому числі – під час війни. Антагоністичність такого впливу, його маніпулятивний та сугестивний характер суттєво відбиваються на свідомості громадян, їх цінностях, вчинках та світогляді в цілому [9].

Інформаційно-психологічні впливи, на думку М. Діденко та О. Зелінської, «будуються на основі психології і соціальної інженерії» та «можуть проявлятися не одразу, а через деякий час» [1, с. 212].

Як вказує В. Петрик із співавторами, інформаційно - психологічна війна є безперервною чергою інформаційно – психологічних операцій, які щоразу виводять систему (супротивника) в точку біфуркації, коли не прогнозованість усередині системи протиставляється заданості зовні. Інформаційно – психологічна війна націлена на порушення чинного порядку і створення хаосу, прискорення біфуркаційного процесу у заданому напрямі задля формування певного постбіфуркаційного процесу. ЗМІ застосовують асиметричну інформацію (дезінформацію) в якості одного із способів впливу на населення [8]. При цьому, меха-

нізм впливу на людину є найбільш дієвим саме у маніпулятивних засобах.

На використання великої кількості різноманітних методів інформаційно-психологічного впливу під час проведення інформаційної війни вказують Б. Кобільник та А. Гізун. Автори підкреслюють наступальний характер такого впливу та його поширеність за допомогою засобів масової інформації, завдяки чому здійснюється селективний відбір аудиторії, яка найбільш вразлива до здійснюваних дій зі сторони агресора [3, с. 28].

Ю. Опанасенко досліджує вплив заголовків українських та російських медіа з ознаками патогенності на свідомість реципієнтів за період квітень-травень 2022 року. Авторка наголошує на скороченні часу ознайомлення користувачів медіаресурсів та соціальних мереж з новинами внаслідок зростання швидкості виробництва інформаційних повідомлень під час війни. Нею «визначена тенденція до пізнання загальної картини інформаційної доби через стрічку заголовків, які часто мають ознаки патогенності» [5, с. 57]

Аналіз назв інформаційних повідомлень, розміщених у медіа дозволив Ю. Опанасенко зробити висновок про використання низки прийомів (маніпуляція, викривлення інформації, гіперболізація, подання цитати як факту, який вже відбувся та інших), що в умовах війни негативно впливає на психічний стан людей та «чинить руйнівний вплив на стресостійкість споживачів інформації, породжує плітки, апатичні настрої, деморалізує суспільство» [5, с. 58].

Отже, не дивлячись на досить велику кількість публікацій щодо інформаційно-психологічного впливу на людину з боку різних медіаресурсів, на сьогодні майже не висвітлені питання такого впливу в умовах реальних воєнних дій, зокрема у період війни в Україні 2022 року. Особливо актуальним є дослідження впливу воєнних новин на психіку пересічних громадян, мирного населення.

Мета статті – визначити особливості впливу інформації щодо воєнних новин на особистість та психічні стани мирних громадян під час воєнних дій в Україні.

Результати дослідження. Дослідження особливостей впливу інформації стосовно воєнних дій на особистість та психічні стани мирних громадян проводилося нами у травні 2022 року за допомогою онлайн опитування. В анкетуванні прийняло участь 200 осіб – пересічних громадян, з них 95 чоловіків і 105 жінок, віком від 20 до 60 років. Це були люди, які залишилися в Україні. 86 респондентів були внутрішньо переміщеними особами.

Було встановлено, що переважна більшість респондентів (86%) обирають телеграм як основний канал для отримання інформації

про війну та стан воєнних дій в Україні. 12,0% в якості такого каналу використовують ютуб. Як відомо, ютуб, на відміну від телеграм-каналів, «фільтрує» інформацію та закриває певні джерела. Найменша кількість респондентів інформацію про хід воєнних дій шукають в інстаграмі та телебаченні (4,0% та 2,0% відповідно). Вибір телеграм-каналів як провідного інформаційного ресурсу, з одного боку, дає певну свободу у виборі тематики та джерела інформації, з іншого боку, підвищує рівень сугестивного впливу у найбільш навіюваних осіб при некритичності до цієї інформації.

Результати дослідження та порівняльного аналізу частоти перегляду воєнних новин респондентами на початку воєнних дій в Україні та у травні 2022 р. представлені в таблиці 1.

З таблиці 1 бачимо, що якщо на початку воєнних дій переважна більшість людей (82,0%) дивилася воєнні новини дуже часто, більше 3 годин на день, то через три місяці картина суттєво змінилася. Статистично значущі відмінності зареєстровано за трьома частотами перегляду воєнних подій. Так, значуще знизилася кількість осіб, які на початку воєнних дій дивилися новини «щодня, більше 3 годин на день» – з 82,0% до 22,0% ($p < 0,001$). При цьому вірогідно збільшилася кількість людей, які стали рідше дивитися воєнні новини, але все ж таки досить часто. Так, динаміка перегляду новин «щодня, від 1 до 3 годин» була наступною: збільшення з 12,0% до 44,0% ($p < 0,05$). Аналогічна динаміка, але не така виражена, реєструвалася і стосовно частоти «щодня, до 1 години на день»: збільшення з 4,0% до 24,0% ($p < 0,05$). Як у лютому, так і у травні 2022 року незначна кількість респондентів майже не цікавилася воєнними новинами: таких було від 14,0% до 18,0%. На наш погляд, таку динаміку можна охарактеризувати як позитивну. Тобто спостерігається зменшення часу перебування у новинних каналах, однак все ж таки залишається зацікавленість воєнними новинами.

Отримані дані узгоджуються з результатами дослідження Н. Зайцевої та А. Панченка, які вивчали у 2014–2016 роках особливості емоційних станів та постстресових розладів у мирного населення, яке проживало у той час в зоні бойових дій. Авторами було встановлено, «що

спочатку свідки бойових дій прагнули задовольнити базові потреби в безпеці шляхом пошуку нової інформації, а з плином часу все більше людей відчувають надлишковий характер інформації, тому свідомо відмовляються від неї» [7].

Як зазначили 82,0% респондентів, перегляд воєнних новин досить суттєво впливає на них. Негативний ефект такого впливу зазначили 26,0% осіб, позитивний – 6,0%, а більшість (70,0%) вказали на залежність модальності впливу від змісту інформації. При цьому, 82,0% відчували на собі в більшій або меншій мірі маніпулятивний вплив засобів масової інформації, 54,0% мали сумніви щодо її правдивості.

І дійсно, як вказує А. Марчук, «впровадження інформаційних технологій створює не тільки нові можливості, але й нові проблеми і загрози. В умовах нової інформаційної реальності відбувається уточнення прогнозованих раніше негативних ефектів, виявляються нові проблеми. Значимою стала проблема маніпуляції свідомістю у кіберпросторі, пов'язана з викривленням і фільтрацією інформації у пошукових системах і соціальних мережах і проблема забруднення інформаційного середовища» [4, с. 275]. Таке забруднення здійснюється шляхом надання інформації, яка має виражений маніпулятивний характер (недостовірні інформація, дезінформації, інформації, що поширюється з метою нанесення шкоди, створення конфліктних ситуацій, формування негативних станів та емоцій, спонування до деструктивних дій тощо) [4].

За даними нашого опитування визначено (рис. 1), що воєнні новини чинять психологічний вплив, насамперед, на психічні стани людей, їх настрій (64,0%), розумові, когнітивні функції (16,0%), на самопочуття (8,0%). 4,0% досліджуваних вказали на відсутність такого впливу. 74,0% респондентів відмітили переоцінку цінностей, яка відбулася у них з початку війни, а 48,0% вказали на відсутність перспективи майбутнього, цілей та планів на майбутнє.

Нами проведено також дослідження психічних станів респондентів після перегляду воєнних новин. З'ясовано, що на початку війни домінуючим був стан розгубленості, на який вказали 62,0% досліджуваних. Тривога

Таблиця 1

Динаміка частот перегляду воєнних новин респондентами з лютого по травень 2022 року (у %)

Частота перегляду воєнних новин	На початку воєнних дій	На період опитування	Ф	р
Щодня, більше 3 годин на день	82,0	22,0	3,24	0,001
Щодня, від 1 до 3 годин	12,0	44,0	1,89	0,05
Щодня, до 1 год	4,0	24,0	1,64	0,05
Через день, небагато	12,0	6,0	0,76	-
Іноді	2,0	12,0	0,84	-

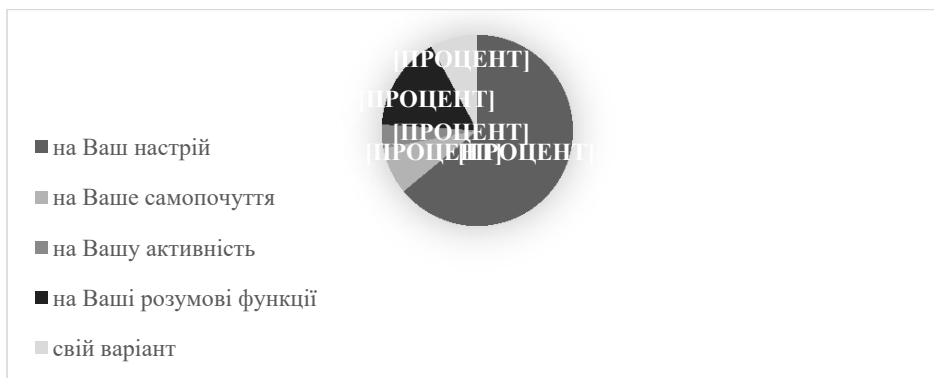

Рис. 1. Відповіді респондентів на питання «На що саме впливають воєнні новини?» (у %)

різного рівня вираженості була характерна для 58,0% респондентів. Стан невизначеності відчували 46,0% громадян. Інші психічні стани діагностувалися у незначній кількості респондентів та корелювали зі змістом інформації. Отже, домінуючими були психічні стани, які впливають на соціально-психологічну адаптованість людини й, навіть, можуть призводити до розладів адаптації. Саме тому психологічна підтримка громадян у цей час цілком закономірно відбувалася з метою розвитку толерантності до невизначеності, формуванню навичок саморегуляції, відновлення безперервності життя.

Складність і невизначеність кризових життєвих ситуацій, в яких опинилися люди, впливає на їх вміння відрізнити суттєве від другорядного, знижує здатність до прогнозування власного майбутнього, призводить до звуження часової перспективи майбутнього. Як вказують С. Максименко, С. Кузікова, В. Зликов, саме умови невизначеності життєвих обставин та непередбачуваності розвитку подальших подій значною мірою зумовлюють негативні емоційні переживання особистості, негативно впливають на самопочуття, працездатність, стосунки з оточуючими, смак до життя як такий [6, с. 43].

Досить велика кількість респондентів вказали, що зменшення часу перегляду воєнних новин позитивно відбилосся на їх психічних станах (44,0%) та на самопочутті (26,0%). Через три місяці після початку воєнних дій у 42,0% була відновлена безперервність життя: люди почали працювати, «обжилися» на нових місцях, повернулися до звичайних побутових дій, почали «обережно» будувати плани на майбутнє.

Сучасна війна переповнена псевдо повідомленнями та фейковою інформацією, мета яких – психологічно виснажити особистість, викликати агресію, сумніви та паніку. Тому важливим є вміння людей диференціювати таку інформацію.

Всі досліджувані, які прийняли участь в опитуванні, відмітили, що стикалися при перегляді воєнних новин з дезінформацією, фейками. На можливість розпізнавання фейків вказали 84,0% осіб. Оцінку інформації як фейкової 38,0% респондентів проводили на підставі стилю її викладання, 35,0% – за некомпетентністю викладання, 29,0% – за критерієм дуже сильного, нав'язливого впливу інформації, 22,0% – за змістовими помилками, огріхами, 20,0% – за шаблонністю та стилем подачі інформації. Деякі респонденти акцентували увагу на тому, де була представлена інформація, чи є посилання на джерело інформації, вони намагалися аналізувати та порівнювати інформацію з різних ресурсів. Як вказують респонденти, з часом навички розпізнавання фейкової інформації ставали більш досконаліми, фейки визначалися більш легко. Отже, наші досліджувані демонструють підвищення медіаграмотності, яка, на думку Н. Карпчук, повинна бути основною компетентністю не лише молодого покоління, але й дорослих, людей похилого віку, батьків, учителів, фахівців у сфері медіа, особливо коли мова йде про фактори зменшення деструктивного медіа-впливу [2, с. 47].

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити наявність суттєвого психологічного впливу інформації щодо воєнних дій на психіку мирних громадян. Воєнні новина чинять вплив на психічні стани людей, їх самопочуття, когнітивні процеси, перспективу на майбутнє. Соціально-психологічна адаптація до життя в умовах воєнних дій відбувається за рахунок зменшення часу перегляду воєнних новин, розвитку вміння визначати фейкову інформацію, розвитку толерантності до невизначеності, відновлення безперервності життя.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток медіаграмотності, навичок саморегуляції та усвідомленої уваги особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діденко М., Зелінська О. Інформаційно-психологічний вплив на людей під час війни. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Том 1. № 14. С. 211–214.
2. Карпчук Н. Медіа як невоєнний метод впливу в гібридній війні. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 2. С. 41–49
3. Кобільник Б., Гіzur А. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. (Кропивницький, 23-25 листопада 2016 року). Кропивницький, 2016. С. 28–29.
4. Марчук А. Психологічні аспекти негативного впливу сучасного інформаційного середовища на людей. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* / збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2018 року) / упор. Н. Бамбурак. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 274–278.
5. Опанасенко Ю. Вплив заголовків з ознаками патогенності на молодіжну аудиторію в умовах війни. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи*. Матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Суми, 26–27 травня 2022 року) / уклад. : І. Жиленко, В. Садівничий. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 57–58.
6. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / За ред. С. Максименка, С. Кузікової, В. Зливкова. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.
7. Панченко О., Зайцева Н. Постстресові розлади у населення Сходу України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2016. № 5(7). С. 1–10.
8. Петрик В. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / М. Присяжнюк, Л. Компанцева, Є. Скулиш, О. Бойко, В. Остоухов; за заг. ред. Є. Скулиша. 2-ге вид., К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2011, 248 с.
9. Сахарук І. Стратегії й тактики сугестії в сучасному українському медійному дискурсі. *Вісник Донецького університету. Серія Б: Гуманітарні науки*. 2014, № 1–2. С. 216–222.
10. Татенко В. Соціальна психологія впливу: Монографія. К.: Міленіум, 2008. 216 с.